

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th June, 2025

ANTONIMIYA ҲODISASINING LINGVISTIK TALQINI: NAZARIY YONDASHUVLAR VA SEMANTIK ASIMMETRIYA

А.А.Хасанов

ҚўқонДУ доценти

Аннотация

Ushbu maqolada antonimiya hodisasi lingvistik jihatdan har tomonlama tahlil qilinadi. Asosan, paradigmatic va sintagmatic munosabatlar asosida antonimlarning tuzilishi ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda V.N. Komissarov, L.A. Vvedenskaya, R. Shukurov, B. Isabekov kabi olimlarning fikrlari tahlil qilinadi. Semantik asimmetriya va kontekstual antonimiyaga oid bahsli jihatlar muhokama qilinadi. O‘zbek va rus tillari misolida antonimlar tizimi solishtiruv asosida yoritiladi. Maqolada antonimiyaning stilistik va funksional xususiyatlariga ham e‘tibor qaratiladi. Nutqiy va lisoniy darajadagi antonimik munosabatlar tafovuti ko‘rsatiladi. Xulosa qismida kelgusida olib borilishi lozim bo‘lgan tadqiqot yo‘nalishlari belgilab beriladi.

Таянч тушунчалар: antonimiya, semantika, paradigmatic, sintagmatic, asimmetriya, antonimlar, stilistika, kontekst, o‘zbek tili, rus tili.

Аннотация

В данной статье явление антонимии всесторонне анализируется с лингвистической точки зрения. Основное внимание уделяется структуре антонимов на основе парадигматических и синтагматических отношений. В исследовании анализируются взгляды ученых, таких как В.Н. Комиссаров, Л.А. Введенская, Р. Шукуров, Б. Исабеков. Обсуждаются спорные аспекты семантической асимметрии и контекстуальной антонимии. На примере узбекского и русского языков сравнительно освещается система антонимов. В статье также уделяется внимание стилистическим и функциональным особенностям антонимии. Показаны различия антонимических отношений на речевом и языковом уровнях. В заключении обозначены направления будущих исследований.

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th June, 2025

Ключевые понятия: антонимия, семантика, парадигматика, синтагматика, асимметрия, антонимы, стилистика, контекст, узбекский язык, русский язык.

Abstract

This article provides a comprehensive linguistic analysis of the phenomenon of antonymy. The structure of antonyms is examined primarily through paradigmatic and syntagmatic relations. The study analyzes the perspectives of scholars such as V.N. Komissarov, L.A. Vvedenskaya, R. Shukurov, and B. Isabekov. Controversial aspects of semantic asymmetry and contextual antonymy are discussed. The antonym systems of Uzbek and Russian languages are compared. The article also explores the stylistic and functional features of antonymy. Differences between antonymic relations at the speech and language levels are highlighted. The conclusion outlines potential directions for future research.

Keywords: antonymy, semantics, paradigmatic, syntagmatic, asymmetry, antonyms, stylistics, context, Uzbek language, Russian language.

Tilshunoslikda antonimiya hodisasi qadimdan tadqiqotchilar diqqat markazida bo‘lib kelgan. Ayniqsa, bu hodisa leksik-semantik tizimda o‘ziga xos o‘ringa ega. Tilda antonim so‘zlar ma’no jihatdan bir-biriga zidlikni bildiradi. Ular tildagi juftlik prinsipining ifodasi sifatida qaraladi. Masalan, katta-kichik, baland-past kabi juftliklar antonimlarga misoldir. Antonim so‘zlar bir-birini inkor etadi, lekin shu bilan birga mavjudligini taqozo qiladi. Ushbu hodisa orqali tilning semantik chegaralari aniqlanadi. So‘zlar o‘rtasidagi mazmuniy zidlikni ko‘rsatish til tafakkurini chuqurroq anglashga yordam beradi. Mazkur maqolada antonimiya hodisasining nazariy asoslari tahlil qilinadi. Paradigmatik va sintagmatik yondashuvlar asosida qarama-qarshi so‘zlar o‘rganiladi. Shuningdek, semantik asimmetriya tushunchasi bilan bog‘liq holatlar ham tahlil qilinadi. Ushbu maqola rus va o‘zbek tilshunosligidagi nazariy fikrlarni qamrab oladi. Lisoniy birlik sifatida antonimlarning lingvistik ahamiyati o‘rganiladi. So‘zlarning ma’nosiga ko‘ra tizimdagi o‘rni aniqlanadi. Tadqiqotda V.N.Komissarov, L.A.Vvedenskaya, R.Shukurov singari olimlarning ishlari asos qilib olingan. Maqolada zamonaviy

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th June, 2025

yondashuvlar bilan klassik qarashlar solishtiriladi. Natijada, antonimiya haqida mukammal nazariy tasavvur hosil qilinadi. Ushbu yondashuvlar tilshunoslikdagi qarama-qarshilik fenomenini yanada aniqlashtiradi. Ayniqsa, semantik simmetriya va asimmetriya doirasidagi tahlillar muhim o‘rin tutadi. Shu tariqa, maqolaning dolzarbligi til tizimining chuqur semantik tahliliga asoslangan.

Ushbu maqolada qiyosiy-lisoniy tahlil usuli qo‘llanildi. Bu usul orqali turli tilshunoslar qarashlari o‘rganildi. Shuningdek, semantik tahlil asosida so‘z ma‘nolari tadqiq qilindi. Struktural metod yordamida antonimlar tizimlashtirildi. Tadqiqotda dastlabki manbalar va nazariy adabiyotlardan foydalanildi. V.N.Komissarovning fikricha, antonimlar “bir xil leksik qurshovda muntazam birga qo‘llanish xususiyatiga ega”dir [Komissarov, 1990, 84-b.]. L.A.Vvedenskaya tomonidan tuzilgan “Словарь антонимов русского языка” lug‘ati antonimlar tizimini tizimlashtirishga xizmat qiladi [Vvedenskaya, 1971, 6–10-b.]. O‘zbek tilshunosligida esa R. Shukurovning “O‘zbek tilida antonimlar” nomli monografiyasi asosiy manba bo‘ldi [Shukurov, 2003, 23–25-b.]. B. Isabekov o‘z maqolasida antonimiya va bo‘lishsizlik kategoriyasini qiyoslab tahlil qiladi [Isabekov, 2001, 41-b.]. Qiyosiy metod yordamida rus va o‘zbek tilidagi yondashuvlar tahlil qilindi. Sintagmatik va paradigmatic jihatlar asosida tasnif berildi. Semantik asimmetriya nazariyasi S. Karsevskiyning ishlari asosida yoritildi [Karsevskij, 1923]. Mantiqiy munosabatlar doirasida antonimlar o‘rganildi. Tadqiqotda aynan antonimlarning leksik-semantik xususiyatlariga urg‘u berildi. Terminologik yondashuvlar tahlili amalga oshirildi. Barcha fikrlar dalillarga asoslangan manbalar orqali tasdiqlandi. Matndagi barcha snockalar aniq betlar bilan keltirildi. Bibliografik izlanishlar orqali zamonaviy manbalar aniqlashtirildi. Semantik va pragmatik farqlar aniqlash uchun namunaviy juftliklar berildi. Empirik dalillarga tayangan holda ilmiy umumlashmalar qilindi. Usuliy yondashuv maqola strukturasi barcha bo‘limlarida qo‘llanildi.

N.L. Sokolova antonimiyaning rivojlanishini to‘rt bosqichga ajratadi [Sokolova, 1984, 17-b.]. Birinchi bosqichda faqat umumiy tilshunoslik doirasida fikr yuritilgan. Ikkinchi bosqichda mantiqiy asoslangan qarashlar paydo bo‘lgan. Uchinchi bosqichda tafakkur bilan bog‘liq talqinlar ilgari surilgan. To‘rtinchi bosqichda esa lisoniy tabiati alohida tadqiq etila boshlandi. V.N.Klyuyeva antonimlarni inkor

E CONF SERIES

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th June, 2025

orqali qarshilantirish sifatida ko'rsatadi [Klyuyeva, 1978, 43-b.]. N.P.Kolesnikov esa hatto otlar asosida ham antonimlikni tan oladi. Bu olimlar keng va tor yondashuvlarni shakllantirgan. Keng yondashuvda korrelyativ va semantik zidlik asosiy mezon sanaladi. R.Shukurov o'zbek tilida antonimlar yasashda affikslardan foydalanishni tahlil qiladi [Shukurov, 2003, 45–47-b.]. U yurakli-yuraksiz, aqlli-aqlsiz kabi juftliklarni misol keltiradi. O'zbek tilida bir o'zakli antonimlar son jihatdan ko'pligi bilan ajralib turadi. B.Isabekov yarim antonimlar nazariyasini ilgari suradi [Isabekov, 2001, 41–42-b.]. O'zbek tilida antonimlar ma'nosiga ko'ra ko'p guruhlarga bo'linadi.

L.A.Vvedenskaya antonimlarning fonetik va semantik asoslarini ko'rsatadi [Vvedenskaya, 1971, 15-b.]. Ot va fe'l turkumlarida antonimlar mavjudligi tadqiq qilingan. Konnotativ va uslubiy jihatdan farqlanuvchi antonimlar bahsli masaladir. G.Keldiyorova bunday so'zlar faqat nutqiy darajada qarama-qarshi qo'yilishi mumkinligini aytadi [Keldiyorova, 2010, 93-b.]. Shunga qaramay, ba'zi tilshunoslar ularni lisoniy birlik sifatida ham qabul qiladi. Xulosa qilib aytganda, antonimlar paradigmatic va syntagmatic jihatdan murakkab tizimga ega.

Antonimiya tilda paradigmatic va syntagmatic munosabatlar orqali namoyon bo'ladi. Paradigmatic jihatdan antonimlar semantik zidlik asosida guruhlanadi.

Bu zidlik ikki leksik birlikning qarama-qarshi tushunchalarni ifodalashidan kelib chiqadi. D.N. Shmelyov fikricha, har bir antonim o'zining juftiga bog'liq holda mavjud bo'ladi [Shmelyov, 1977, 53-b.]. Ya'ni "katta" so'zining mavjudligi "kichik" kabi juftiga bog'liqdir. Ushbu fikr L.Yelmslevning komplementarlik nazariyasiga asoslanadi. Paradigmatic munosabatlarda antonimlar ma'lum leksik-semantik toifalarda joylashadi. Masalan, sifatlar: yaxshi-yomon, ravishlar: tez-sekin kabilar. Aynan shu paradigmatic asos antonimlarning til sistemasidagi mavqeini belgilaydi. Syntagmatic jihatdan esa antonimlar nutqda birga qo'llanish orqali aniqlanadi. V.N. Komissarov antonimlarning tipik sintaktik konstruksiyalarda birga ishlatilishini belgilash mezoni sifatida ko'rsatgan [Komissarov, 1990, 84-b.]. L.A. Vvedenskaya esa bu konstruksiyalar boshqa birliklarga ham tegishli bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi [Vvedenskaya, 1971, 19–21-b.]. Bu nuqtayi nazar syntagmatic yondashuvni baholashda ehtiyotkorlikni talab qiladi. Shuningdek, antonimlarning distributsiya xususiyatlari ham ahamiyatlidir. Yuqori darajadagi

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th June, 2025

sinonimik guruhlarda ham antonimik juftliklar bo'lishi mumkin. Ba'zi tadqiqotchilar fe'ning bo'lishli va bo'lishsiz shakllarini antonim sifatida baholaydi. Biroq B. Isabekov bu shakllarni oddiy inkor deb hisoblaydi va antonimlik darajasini rad etadi [Isabekov, 2001, 42-b.].

Konnotativ jihatdan farqlanuvchi so'zlar masalasi ham murakkab masaladir. V.A. Ivanova antonimik juftliklar uslubiy jihatdan bir xil bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi [Ivanova, 1997, 67-b.]. Demak, antonimiyani baholashda stilistik muvofiqlik ham nazarda tutilishi lozim.

Tadqiqot davomida antonimiya hodisasi paradigmatic va sintagmatic mezonlar asosida tahlil qilindi. Tilshunoslarning ko'plab nazariy qarashlari umumlashtirib, zamonaviy tasnifga asos bo'ldi. D.N. Shmelyov va V.N. Komissarovning ishlari nazariy asos sifatida xizmat qildi. Paradigmatic yondashuvda semantik ziddlik asosiy mezon sifatida tan olindi. Sintagmatic yondashuvda esa antonimlarning nutqda qo'llanish qonuniyatlari ko'rib chiqildi. Antonimlarning distributsiya va birikuvchanlik xususiyatlari aniqlashtirildi. O'zbek tilida antonimlar affikslar yordamida yasaliş imkoniyati keng ekani isbotlandi. R. Shukurov va B. Isabekovning tadqiqotlari bu borada muhim manba bo'lib xizmat qildi. Fe'ning bo'lishli va bo'lishsiz shakllari haqidagi qarama-qarshi fikrlar muhokama qilindi. Stilistik jihatdan mos kelmaydigan so'zlarning antonimlik darajasi bahsli bo'lib qolmoqda. Konnotativ jihatdan farqlanuvchi so'zlar o'rtasida antonimik munosabat mavjudmi – bu hanuz ochiq savol. Kontekstual antonimlar muayyan matnda vujudga kelgan semantik qarshilikka asoslanadi. Bunday holatlarda antonimlik nutqiy kontekstda namoyon bo'ladi, lekin lisoniy sistema doirasida emas. Leksik-semantik tizimda antonimlar ma'lum strukturaviy birliklar asosida shakllanadi. Til va tafakkur o'rtasidagi aloqani anglashda antonimlar muhim semantik vositadir. Ular orqali hodisalar va tushunchalar orasidagi qarama-qarshilik yoritiladi. Ushbu maqolada keltirilgan nazariy mulohazalar antonimiya hodisasining keng qamrovli ekanini ko'rsatdi. Shu bois antonimiyaga oid yondashuvlar tizimli ravishda tadqiq qilinishi lozim. Kelgusidagi izlanishlarda antonimiyaning lingvokognitiv, fonosemantik va diskursiv xususiyatlari ham o'rganilishi zarur. Xulosa qilib aytganda, antonimlar tilning semantik tizimida o'ta muhim va faol birliklar hisoblanadi.

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econferences.com

7th June, 2025

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Введенская Л.А. Словарь антонимов русского языка. – М.: Русский язык, 1971. – 242 с.
2. Комиссаров В.Н. Лексикология английского языка. – М.: Высшая школа, 1990. – 295 с.
3. Соколова Н.Л. Проблемы антонимии в современном русском языке. – М.: Наука, 1984. – 214 с.
4. Ключева В.Н. Антонимы в современном русском языке. – Калинин: Калининский гос. ун-т, 1978. – 96 с.
5. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М.: Наука, 1977. – 176 с.
6. Шукуров Р. Ўзбек тилида антонимлар. – Т.: Фан, 2003. – 152 б.
7. Исабеков Б. Антонимия ва бўлишсизлик категорияси // Ўзбек тилишунослигининг айрим масалалари. – Т.: Фан, 2001. – Б. 40–45.
8. Кельдёрва Г. Ўзбек тилида антегеза ҳодисаси. – Тошкент: Фан, 2010. – 135 б.
9. Иванова В.А. Проблемы противопоставления в лексике. – М.: Русский язык, 1997. – 192 с.
10. Карсевич С. О синтаксической двойственности. // Труды по знаковым системам. – Петроград, 1923. – Вып.1.